

M. MARKEŠ
S. DENEŠ

PROIZVODNJA I PRERADA MLIJEKA

1. U V O D

Stoljećima je proizvodnja i prerada mlijeka na području SR Hrvatske bila mala, neravnomjerna i uglavnom imala prirodni karakter. Nakon podmirivanja skromne potrošnje u domaćinstvima proizvođača — gdje su se mlijeko i proizvodi od njega trošili više kao lijek nego kao hrana — male su se količine mogle iznijeti na tržište, u onim mjestima, koja su imala privilegiju da mogu držati sajmove.

Tek početkom 19. stoljeća počinju se u mljekarama na veleposjedima u sjevernoj Hrvatskoj, prerađivati veće količine mlijeka u mlječne proizvode.

Odmah poslije I svjetskog rata na području SR Hrvatske niču brojne privatne i zadružne mljekare po pravilu slabo opremljene tehnikom, kapitalom i stručnom radnom snagom.

Neposredno prije II svjetskog rata na području SR Hrvatske djeluju 222 mljekare, od toga 35 zadružnih i 187 privatnih. Najveće tadašnje preradbene mljekare imaju kapacitet do 10.000 litara dnevno, a najveća konzumna mljekara je u Zagrebu kapacitetom 30.000 litara.

U toku narodnooslobodilačkog rata sve mljekare na području SR Hrvatske obustavljaju rad.

Među prve poslijeratne zadatke spada okupljanje kadrova te obnova i pokretanje rada mljekarskih pogona. Nacionalizacijom prelaze i mljekare u društveno vlasništvo, učestvuju u opskrbi nepoljoprivrednog stanovništva mlijekom i mlječnim proizvodima, a istovremeno širenjem otkupne mreže potiču unapređenje govedarstva i proizvodnje mlijeka.

Novi suvremeni pogoni za obradu i preradu mlijeka u SR Hrvatskoj grade se u razdoblju 1948—1953. uz pomoć UNICEF-a, (Zagreb, Osijek, Županja) a kasnije se, po uzoru na njih grade ili rekonstruiraju i drugi pogoni za opskrbu mlijekom i za preradu. Razgranata otkupna mreža, stalan otkup i primjerne otkupne cijene povoljno su utjecali i na proizvodnju mlijeka.

2. PROIZVODNJA MLIJEKA

U SRH od 1960. godine do danas broj krava i steonih junica varira od 610.000 do 650.000 komada, uz stalni trend porasta. Slično je s proizvodnjom mlijeka. U istom periodu proizvedeno je 610 do 930 miliona litara

Matej MARKEŠ, dipl. inž. ZAGREB

Stjepan DENEŠ, dipl. inž. Poslovna zajednica za stočarstvo Zagreb

mlijeka godišnje. Prosjek po kravi kretao se je od 1000 do 1508 litara godišnje. U spomenutu količinu nije uračunato godišnje 250 do 300 milijuna litara mlijeka koje posiše telad. Broj krava, proizvodnja po kravi i po 1 stanovniku, s indeksima prikazan je u tabeli 1.

Tabela 1

Period godina	Broj krava i steonih	Proiz. u mil/1 junica	Indeks	Proizvo. po kravi 1/god.	Indeks	Proizvodnja po 1 stanovniku 1/god.
1961—65.	612.000	615	100	1.005	100	146
1971—75.	621.000	719	117	1.158	115	161
1976.	646.000	863	140	1.386	138	194
1977.	643.000	930	151	1.501	149	203

Društveni sektor na svojim farmama postupno u zadnje vrijeme smanjuje broj krava, no istovremeno zamjenom pasmina povećava proizvodnju po kravi muzari. Učešće broja krava na društvenom sektoru opada od 4,1% na 1,5%. U proizvodnji mlijeka taj je pad blaži od 13,1% na 5,9%, a što se vidi u tabeli 2.

Tabela 2

Period godina	Broj krava i steonih junica	Od ukupnog broja krava %	Proizv. mlijeka po kravi lit.	Indeks	Ukupna proiz. u mil. l/ /god.	Od ukupne proizvod. %
1961—65.	25.000	4,08	3.320	100	83	13,49
1971—75.	13.800	2,22	4.120	124	56,8	7,9
1976.	9.884	1,53	5.028	151	49,7	5,7
1977.	10.439	1,62	5.208	157	54,4	5,85

Na farmama u našoj Republici teži se uzgoju visokoproduktivnih crno šarih krava holstein pasmine. Do danas još nismo uspjeli sve farme popuniti tom pasminom. U 1977. godini na objektima se nalazi:

Tabela 3

Broj stada	Pasmina	Broj krava	Proizvodnja po kravi godišnje 1:1	% mliječne masti
4	Domaća simentalaska	1.685	4.555	3,77
12	Crno-šara	8.322	5.427	3,54
3	Smeđa	432	3.553	3,58
19	Ukupno — prosjek	10.439	5.208	3,57

Najveći proizvodni rezultati postignuti su kod:

Domaće simentalne pasmine staja s 324 krave 4.968 litara mlijeka

Crno šare pasmine staja s 597 krava 6.293 litara mlijeka

Smeđe pasmine staja s 47 krava 4.653 litara mlijeka

Ovakva proizvodnja, dostigla je ciljeve postavljene u gojidbenom programu, no kroz par godina ona će biti znatno veća.

Individualni proizvođači preferiraju pasmine kombiniranih svojstava, s većim naglaskom na proizvodnju mesa, tako da u populaciji od 600 do 650 tisuća krava ima: u tipu domaće simentalne pasmine 70°/_o, smeđe 5,2%, sive 2,0^o/_o a 21,7^o/_o autohtone pasmine buše i 1,1% crno šare.

Autohtona pasmina buša uzgaja se u brdsko-planinskim predjelima, radi svojih skromnijih zahtjeva u hranidbi i uvjetima držanja.

Uzgoju goveda domaće simentalne i smeđe pasmine u brdsko-planinskim predjelima pridaje se u posljednje vrijeme velika pažnja. Društvenom intervencijom i intervencijom mljekara, koje gravitiraju tom području, ulažu se napor i znatna sredstva za podizanje malih farmi i nabavu kvalitetnog rasplodnog materijala kod individualnih proizvođača, koji se orijentiraju na tu proizvodnju.

Od 1974. godine u Republici se provodi program gojibene izgradnje u govedarstvu Hrvatske, koji je inicirao Republički sekretarijat za poljoprivredu. Isti program danas u četvrtoj godini djelovanja već je riješio problem proizvodnje kvalitetnih rasplodnjaka, kako za centre umjetnog osjemenjivanja, tako i za prirodni pripust. (U SRH se danas osjemenjuje oko 360.000 plotkinja ili cca 60%).

Istovremeno se već naziru početni rezultati postavljenog cilja u selekciji, a on se sastoji:

kod domaće simentalne pasmine:

kod krava postići visinu grebena 132 — 137 cm, težinu tijela 600 — 700 kg, 5.000 kg mlijeka godišnje uz 195 kg mliječne masti. U tovu muške teladi do 11 mjeseci treba doseći prosjek od 1300 g prosječnog dnevnog prirasta do 450 kg težine utovljenog juneta;

kod smeđe pasmine:

postići visinu grebena kod krava 129 — 134 cm, težinu tijela 580 — 650 kg, 4.500 kg mlijeka godišnje sa 175 kg mliječne masti. U tovu muške teladi do 12 mjeseci postići prosječni prirast od 1200 g dnevno do 420 kg težine utovljenog juneta;

kod crno šare pasmine:

postići kod krava visinu grebena 130 — 135 cm, težinu tijela 600 — 650 kg, 6.000 kg mlijeka godišnje sa 228 kg mlječne masti.

Uz spomenute elemente ciljeva, prati se još i muznost zatim indeks vime-
na, protok mlijeka —brzina i trajanje mužnje, plodnost, kvalitet grla u za-
klanom stanju i sl.

Posljednjih godina, a posebno od 1968. na ovamo poljoprivredne organi-
zacije i prerađivačka industrija (mljekare) razvijaju i preusmjeruju dio pro-
izvođača s ciljem specijalizacije na proizvodnju mlijeka i mesa, investiranjem
sredstava zajedno sa seljakom i bankama u farme veličine od 8 do 20 krava.
Ove farme drže kvalitetna grla ispitanih proizvodnih svojstava i pod tretma-
nom selekcije. Pod selekcijom se nalazi 28.000 krava, a do 1985. bit će ih
45.000 komada.

U 1978. godini u SRH ima oko 250 proizvođača s više od 10 krava, i 3400
sa 5 — 10 komada krava muzara.

Od 1972. godine preusmjeravanje se razvija ubrzanim tempom, kako to
pokazuju slijedeći podaci:

Tabela 4

	Stanje 1972.	godina 1976.	1976—72. Indeks
Adaptiranih i izgrađenih staja	180	927	515
Broj muznih aparata	81	936	1155
Broj kooperanata s više od 5 krava	1076	3413	318
Broj proizvođača s isporučenih 10.000 i više l mlijeka god.	246	1216	493
Broj laktofriza	498	1584	319

Preusmjeravanje se nastavlja s ciljem da se domaćinstva, koja se bave po-
ljoprivredom, okrupne, kako bi manji broj proizvođača dao veću proizvod-
nju mlijeka i mesa.

PROIZVODNJA OVČJEG MLIJEKA

Ovčarstvo i proizvodnja ovčjeg mlijeka i mesa razvijena je u brdsko-pla-
ninskim i priobalnim predjelima naše Republike.

Naše je ovčarstvo u tipu domaćih sojeva pramenke autohtonog porijekla,
s tu i tamo prisutnim melioratorima kvalitetnijih svojstava. Pokazatelji koje
iznosimo bilježe blagi pad broja ovaca na individualnom sektoru, kao i na
društvenom sektoru.

Proizvodnja je uglavnom orijentirana na proizvodnju jagnječeg i ovčjeg
mesa s malim učešćem u proizvodnji mlijeka, kako je to vidljivo iz tabele 5.

Tabela 5

Period- godina	Broj ovaca	Proizv. mlijeka mil. l. godišnje	Proizv. mlijeka po ovci kg/god.	Proizv. po sta- novniku	Broj ovaca na društve- nom sektoru	Od ukupnog broja ovaca %
1961—65.	780.000	11,1	14,1	2,6	27.000	3,46
1971—75.	654.280	8,1	12,3	1,8	22.000	3,4
1976.	626.000	6	10,3	1,33	24.000	3,8
1977.	633.000	6	9,4	1,32	24.000	3,8

Učešće društvenog sektora kreće se od 21.187 ili 3,2% do 28.000 ili 3,6% od ukupnog broja ovaca u SRH.

Planovima daljnjeg razvoja u ovčarstvu opet se u novije vrijeme počinje posvećivati dužna pažnja i to posebno u brdsko-planinskim predjelima.

3. PRERADA MLIJEKA

Na području SR Hrvatske proizvode se mliječni proizvodi čije porijeklo seže u vrlo davnu prošlost, kao i takvi kojih je proizvodnja tek usvojena u industriji ili domaćinstvima. Među najstarije autohtone mliječne proizvode na području SR Hrvatske spadaju tvrdi sirevi od ovčjeg mlijeka, kakvi se proizvode duž jadranske obale.

Drugu značajnu skupinu autohtonih sireva čine meki, proizvedeni u kačici, mješni i drugi bijeli sirevi od kravljeg i ovčjeg mlijeka kojih je proizvodnja raširena na području čitave Jugoslavije pa i SR Hrvatske.

Pored autohtonih, u nas se pod raznim nazivima industrijski proizvode brojni sirevi, čija je tehnologija u različito vrijeme prenijeta u ove krajeve iz drugih zemalja: Italije, (parmezan, gargonzo, fontina), Švicarska (emmentalac), Njemačke (tilzit i dr.) Francuske (comembert i dr.) Holandije (edamac, gouda), Danske (danbo, samsø), i dr.

U domaćinstvima i industriji SR Hrvatske proizvodi se danas oko 70 vrsta i varijeteta originalnih, mekih, tvrdih i polutvrdih sireva te tridesetak vrsta topljenih sireva. Mnogi varijeteti sira imaju samo lokalni karakter i proizvode se u domaćinstvima, dok se drugi proizvode u industrijskim siranama, te prodaju širom zemlje pa i u inozemstvu.

Osim sireva, asortiman mliječnih proizvoda koji se proizvode na području SR Hrvatske obuhvaća: kisela mlijeka, vrhnje, maslac i maslo, mlijeko u prahu, kondenzirano i evaporirano mlijeko, sladoled i druge smrznute proizvode, kazein i kazeinate te sušenu sirutku i dr.

Mljekarski pogoni — materijalna baza suvremene obrade i prerade mlijeka

Materijalnu bazu suvremene obrade i prerade mlijeka u SR Hrvatskoj čine industrijski mljekarski pogoni i kadrovi zaposleni u njima. Kao i druge grane prehrambene industrije i razvoj mljekarstva karakteriziraju slijedeće osnovne karakteristike:

- smanjenje broja pogona
- povećanje propusne moći (kapaciteta) objekata
- neprekidni naponi za dostizanje što suvremenijeg nivoa tehničke opremljenosti, uz uvođenje uređaja za automatsko i programirano upravljanje procesima
- povećanje produktivnosti rada zaposlenih radnika

Broj pogona, te ukupni i prosječni kapacitet mlijeka u SR Hrvatskoj prikazani su u slijedećem pregledu:

Tabela 6 Razvoj kapaciteta mljekara u SRH

Godina	Broj pogona mljekara	Indeks	Kapacitet 000 lit ukupno dnevno	Indeks	Kapacitet prosječno po 1 pog. 000 l dnevno	Indeks
1950.	196	100	296	100	1,5	100
1956.	204	104	586	200	2,8	187
1961.	110	56	506	171	4,6	307
1966.	28	14	600	203	21,4	1427
1970.	23	12	905	396	39,3	2620
1977.	20	10	1195	404	75,0	5000

Iz pregleda je vidljivo da je broj pogona od 1950. do 1977. godine, smanjen na svega jednu desetinu pri čemu su ukupni kapaciteti početvostručeni, a prosječni kapaciteti pojedinih objekata su za 50 puta veći u 1977. nego u 1950. godini.

Pogoni se opremaju sve suvremenijom opremom za obradu i preradu mlijeka, uključivo uređaje za:

- ultrapasterizaciju i aseptičko pakovanje mlijeka i drugih proizvoda u nepovratnu ambalažu,
- kontinuiranu proizvodnju maslaca,
- programiranu proizvodnju sireva,
- automatiziranu proizvodnju i pakovanje sladoleda i drugih smrznutih proizvoda,
- suvremenu proizvodnju mlijeka u prahu, sušene sirutke, sladoleda i u prahu i dr.
- automatizirano i programirano pranje tehnološke opreme (CIP) i dr.

ORGANIZIRANI OTKUP MLIJEKA PREKO MLJEKARA

Promet mlijeka preko mljekara je u neprekidnom porastu. Otkupljene količine mlijeka i ekvivalentna količina mlijeka u otkupljenim proizvodima kretale su se kako slijedi:

Tabela 7 Organizirani otkup mlijeka na području SR Hrvatske

Razdoblje godina	Otkupljeno Mlijeko	godišnje Ekvival. mlijeka u proizvod.	mil. lit Ukupno	Indeks	Učešće otkupa u proizvodnji %
1961—65.	112.2	15,3	127,5	100,0	20,3
1971—75.	190.5	34,7	225,2	176,6	30,8
1976.	288.0	57,1	345,1	270,7	39,7
1977.	331.2	41,2	372,4	292,1	39,5

Organiziranim otkupom mlijeka te plasmanom preko mljekara i malo-prodajne mreže se podmiruju potrebe nepoljoprivrednog stanovništva u gradovima i industrijskim središtima. Mlijeko, koje proizvođači ne stavljaju u organizirani promet služi za podmirenje njihovih vlastitih potreba, kao i za plasman na tržištu.

U svim većim gradovima (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek, i dr.) gdje se potrošači putem mljekara mogu opskrbiti dovoljnim količinama pasteriziranog mlijeka, ne dozvoljava se zbog zaštite zdravlja potrošača, prodaja sirovog mlijeka.

INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA MLJEČNIH PROIZVODA

Usporedno s organiziranim otkupom mlijeka rastu i količine proizvoda koje mljekarska industrija proizvodi i stavlja na tržište. Industrijska proizvodnja najvažnijih mlječnih proizvoda kretala se je prosječno godišnje kako slijedi:

Tabela 8a Industrijska proizvodnja mlječnih proizvoda u SR Hrvatskoj

Razdoblje godina	Konzumno mlijeko mil.	Mlijeko u prahu t	Maslac t	Sirevi t	Ostali pro. industrijski t
1961—65	53,1	2.009	1.117	3.937	5.423
1971—75.	120,5	3.404	1.627	12.055	22.117
1976.	178,9	4.782	2.107	17.479	25.601
1977.	162,4	6.981	3.828	20.739	36.262

Tabela 8b Indeksi pokazatelji proizvodnje

Razdoblje godina	Konzumno mlijeko	Mlijeko u prahu	Maslac	Sirevi	Ostali indus. mlječ. proiz.
1961—65.	100	100	100	100	100
1971—75.	227	169	146	306	408
1976.	337	238	189	444	472
1977.	306	347	343	527	670

Uspoređujući industrijsku proizvodnju u 1977. godini s prosječnom godišnjom proizvodnjom u razdoblju 1961—65. uočljivo je povećanje proizvodnje kod konzumnog mlijeka za 3,8 puta, mlijeka u prahu i maslaca za oko 3,5 puta, a sireva za 5,3 puta.

Osim navedenih osnovnih grupa mlječnih proizvoda, u industriji se proizvode značajne količine fermentiranih proizvoda (jogurt, kiselo mlijeko) zatim slatkih mlječnih napitaka (kakao, čokoladno mlijeko, bijela kava i dr.) kao i smrznutih proizvoda širokog asortimana. Tu spadaju sladoledi s različitim sadržajem masti i raznim dodacima, zatim slatko tučeno smrznuto vrhnje i posljednjih godina, smrznuto tijesto, pudinzi i sl.

Proizvodnja ove grupe industrijskih proizvoda povećana je u 1977. godini prema 1961—1965. za 6,7 puta.

Razvojem mljekarske industrije i postupnim porastom njezine proizvodnje sve više opada učešće individualnih proizvođača u opskrbi nepoljoprivrednog stanovništva.

Među najznačajnije industrijske proizvođače mlječnih proizvoda u SR Hrvatskoj, pa i u Jugoslaviji, spadaju:

»Sirela« **Bjelovar**, najveći jugoslavenski proizvođač sireva ne samo za domaće tržište, nego i za izvoz.

Mljekarska industrija »Zdenka« Veliki Zdenci je naš najveći proizvođač širokog asortimana poznatih »Zdenka« topljenih i izvornih sireva.

»Vindija« **Varaždin** je značajan proizvođač sireva s plijesnima koji su zbog visoke i ujednačene kvalitete vrlo cijenjeni na tržištu.

Kako »Sirela« tako isto »Zdenka« i »Vindija« kao i neke druge mljekare u SR Hrvatskoj, baziraju svoj prosperitet na široko razgranatoj kooperaciji u proizvodnji mlijeka kod individualnih proizvođača. Zahvaljujući nastojanjima ovih radnih organizacija, kao i društvenim mjerama na planu unapređenja proizvodnje i plasmana mlijeka, na njihovim područjima stalno raste broj individualnih robnih proizvođača koji mljekarama isporučuju po 10, 20, 30 pa i više tisuća litara mlijeka godišnje. Na taj se način ove radne organizacije pojavljuju kao značajni faktori i nosioci društveno organizirane robne proizvodnje kod individualnih poljoprivrednih proizvođača.

Mljekare otkupljuju najveći dio mlijeka od individualnih proizvođača preko mjesnih poljoprivrednih zadruga ili društvenih poljoprivrednih dobara, koji imaju s proizvođačima ugovorene odnose o kooperaciji. Na bazi dugoročnih kooperantskih odnosa — ubrzano raste robna proizvodnja mlijeka. Pri tom se društveni nosilac kooperacije brine o nabavci investicijskih sredstava za opremanje farme, stoke, uređaja za mužnju i kao i za redovito preuzimanje svih proizvedenih količina mlijeka, dok individualni proizvođač ulazi u kooperaciju svojim zemljišnim fondom, građevinama, radnom snagom i učešćem u investicijama. Dugoročna i stalna isporuka mlijeka po tržišnim cijenama je u interesu obaju poslovnih partnera, jer im daje određenu egzistenciju i ekonomsku sigurnost. Kao prošireni oblik takve kooperacije može se smatrati uključivanje individualnih proizvođača i nekih članova njegove obi-

telji u stalni radni odnos s društvenim nosiocem kooperacije, no takvi su odnosi za sada tek u začetku.

Za razliku od spomenutih mljekara koje se pretežno ili isključivo opskrbljuju mlijekom od individualnih proizvođača u SR Hrvastkoj ima i takvih industrijskih mljekara koje se mlijekom opskrbljuju uglavnom od društvenih proizvođača.

Tu spadaju:

Tvornica sireva PIK »Belje« najstariji jugoslavenski industrijski proizvođač maslaca i kazeina, s kasnijom preorijentacijom na proizvodnju danskih tipova sireva. I opsegom i kvalitetom svoje proizvodnje ova tvornica zauzima vidno mjesto na jugoslavenskom tržištu, a ima i bogatu tradiciju izvoza mliječnih proizvoda.

»Pionir« tvornica mlijeka u prahu, **Županja**, proizvodi široki asortiman sušenih mliječnih proizvoda, uključivo sladoled u prahu, bijelu kavu i dr. kako za domaće, tako i za inozemno tržište.

Tvornica mlijeka u prahu u Osijeku, izgrađena je, kao i »Pionir« u Županji, uz pomoć UNICEF-a ali, osim mlijeka u prahu, proizvodi široki asortiman proizvoda za opskrbu stanovništva grada i okolice.

Kod spomenutih mljekara, koje se opskrbljuju mlijekom uglavnom od društvenih proizvođača, su problemi transporta, kontrole kvalitete, i ravnomjernosti isporuke mlijeka mnogo jednostavniji, nego kod drugih mljekara. Ovdje se lakše mogu uskladiti dohodovni odnosi između farme — proizvođača, mljekare prerađivača i prometnog sektora, što je od podjednakog interesa za sve učesnike koji ravnopravno učestvuju u jedinstvenom opskrbnom procesu.

Među konzumnim mljekarama, lociranim u većim gradskim proizvođačkim centrima najznačajnija je tvornica mliječnih proizvoda **»Dukat« Zagreb**, koja proizvodi široki asortiman kvalitetnih konzumnih proizvoda — pasterizirano i ultrapasterizirano mlijeko, kiselo mlijeko, acidofilno mlijeko i jogurt, razne tipove konzumnog vrhnja, široki asortiman svježih i topljenih sireva i dr.

»Ledo« tvornica sladoleda u **Zagrebu**, razvila se je iz skromnih početaka u sastavu Zagrebačke mljekare, do našeg najvećeg proizvođača sladoleda, smrznutog tijesta, kesten-pirea, i dr. Svoje proizvode plasira ne samo u zemlji, nego i u inostranstvu.

Ostale industrijske mljekare u SR Hrvatskoj svojim proizvodima podmiruju lokalne potrebe, a viškove plasiraju po čitavoj Jugoslaviji, podmirujući stalno rastuće potrebe stanovništva, ugostiteljstva, turizma i društvene prehrane.

Daljnja perspektiva ove privredne grupacije je zacrtana Društvenim dogovorom o razvoju agroindustrijskog kompleksa u SRH. Njime se predviđa da će 1980. godine proizvodnja mlijeka na području SRH doseći 950 mil. l odnosno 215 litara prosječno po stanovniku.

Za prihvata povećane očekivane proizvodnje mlijeka predviđa se upotpuniti i dovršiti mrežu prihvatnih stanica za mlijeko, dovršiti započete mljekarske pogone, te proširiti asortiman mlječnih proizvoda. Naročita pažnja bit će posvećena poboljšanju kvalitete sirovog mlijeka i proizvoda od mlijeka te povećanju potrošnje tih proizvoda kao osnovnog preduvjeta za povećanje proizvodnje.

U svrhu trajnog povećanja proizvodnje mlijeka i stimuliranja potrošnje mlijeka i mlječnih proizvoda sudionici Dogovora su utvrdili potrebu da se proizvodnja mlijeka stimulira premijama do konca 1980. godine.

Sudionici Dogovora također ističu potrebu najšireg uključivanja poljoprivrednika u cjeloviti sistem udruženog rada i naglašavaju mogućnost najšireg razvoja svih oblika udruživanja, uz potpunu ravnopravnost svih oblika udruživanja (zadruga, kooperanata, i dr.) i razvijanje takvih odnosa u kojima poljoprivrednici, koji udružuju rad i sredstva učestvuju u dohotku i snose rizik proizvodnje.

Predviđa se da će spomenute mjere omogućiti još brži rast ove privredne grupacije i zadovoljenje potreba stanovništva u miru i ratu.